

DEZINSTITUCIONALIZACIJA KOT PROGRAM PREŽIVETJA

VITO FLAKER

Povzetek

Na osnovi izkušnje akcijskoraziskovalnega dela skupine alternativno usmerjenih prostovoljcev v zavodu Hrastovec je v članku razvita kritika totalne ustanove kot rezidualnega mehanizma za podrejenaje in nadzorovanje. Zanj je značilna marginalnost varovancev, institucionalnega statusa in simbolnega sporočila. Vprašanje obstoja totalne ustanove ni toliko ekonomsko in organizacijsko kot etično vprašanje. Tržna usmeritev prinaša nevarnost enodimenzionalnega obravnavanja kategorij marginalnega prebivalstva in stigmatizacije. Zato se pisec zavzema za sodobnejše oblike tretmana izven tradicionalnih ustanov. V zvezi z dezinstitutionalizacijo imamo opraviti z dvema nasprotnima stališčema: stališčem učinkovitosti in etičnopolitičnim stališčem. Nakazana je možnost sinteze obeh preko dialoga "normalnih" s stigmatiziranimi in z lastno marginalnostjo.

Summary

On the basis of an action-research project and direct work of a group of critically oriented young volunteers with inmates of an institution for severely handicapped mental patients (Hrastovec) a critic of the total institution is worked out. A total institution is a residual mechanism for subjecting and controlling in which three aspects of marginality emerge: marginality of inmates, of institution, and of symbolic message. There is a danger, that market orientation will stress the onedimensional concept of marginal categories of population and their stigmatization. Therefore modern forms of treatment are needed outside traditional institutions. In the debate on the dezinstitutionalization two opposing views dominate: one of economic and organizational effectiveness and the other which stresses the etical and political dimension. The possibility of a synthesis of these arguments exists through a dialogue of "normals" with "abnormals" and stigmatized, and with one's own marginality.

Nič ni bolj marginalnega kot problem marginalnosti.

Brez tega, da pridemo do marginalca, ne more biti vprašanja socialne transformacije, inovacije, revolucionarne spremembe. Vendar, zakaj se zdi, da morajo vedno priti v ospredje Red, Zakon in "Dobra Oblika"?

F. Guattari

Marginalnost totalne ustanove

V svojem prispevku k okrogli mizi izhajam iz naše izkušnje v Hrastovcu, iz izkušnje obravnavanja totalnih in drugih podobnih ustanov v pogojih restrukturiranja družbe in v sklopu teme okrogle mize, se pravi teme preživetja. V zadnjih desetletjih so namreč vse vrste totalnih ustanov pretrpele kritiko in postale na nek način sinonim za državno represijo nad posameznikom, za njegovo koercijo, degradacijo in redukcijo na enodimenzionalno uporabo.

Glavni mehanizem totalnih ustanov predstavlja panoptično zajemanje, nadzorovanje in reteritorializacija deteritorializiranih množic, ki jih je kapitalizem ustvaril, nepovezane z zemljo in nezavezane fevdalnemu gospodarju. Če so bile panoptične ustanove v času svojega masovnega uveljavljanja (v dobi razsvetljenstva) eden od najbolj učinkovitih in pervazivnih mehanizmov uveljavljanja družbene moči in podrejanja sile ljudskih množic kapitalu, pa so s porajanjem drugih mehanizmov podrejanja - semiološke integracije, socializacije delovne sile skozi inkorporacijo njenih lastnih institucij (sindikатов, delavskih strank ipd.) in masifikacije preko masovnih medijev postale predvsem rezidualni mehanizem, ki služi v svojem neposrednem svojstvu za podrejanje in nadzorovanje tistih, ki ostalim mehanizmom uhajajo.

Tako te ustanove na pol pozabljene bivajo, podobno kot so nekoč bivali angleški aristokrati, na obrobjih družbe (ne samo geografskih), izven mest in izven skupnosti. Pozabljene, kot so pozabljeni tudi milijoni ljudi, ki so jih internirali, kot je pozabljeno tudi dejstvo, da še vedno v spregi z ostalimi mehanizmi ostajajo hkrati tudi mehanizem normalizacije, socializacije ter masifikacije tistih, ki smo ostali zunaj na "svobodi".

Njihova marginalnost ni samo v marginalnem družbenem statusu njihovih varovancev in v njihovem marginalnem položaju znotraj institucionalnega sveta, ampak tudi v obrobnosti

simbolnega sporočila, ki ga za osrednji del družbene arene nosijo. Saj te ustanove so le "zadnje postaje" v karieri tistih, ki se jih ne da disciplinirati drugače. Zadnje in po vsej verjetnosti tudi ključne. Ključne za razumevanje njihove kariere, za razumevanje procesa izločanja, družbenega segmentiranja kot tudi obstoja/preživetja v središču družbe.

Vprašanje obstoja totalnih ustanov in velikih institucionalnih sistemov ni samo vprašanje njihove (ne)učinkovitosti, temveč je tudi etično vprašanje. "Ali smo taka družba, ki hoče imeti te ljudi zaprte, izločene ali pa jih sprejmemo medse?" To vprašanje navsezadnje implicira tudi vprašanje družbenega razvoja in transformacije: "Kakšna naj bo družba brez norišnice, brez zapora, brez kasarne itn.?" V tem smislu vprašanje totalnih ustanov in njihove prihodnosti ni samo vprašanje preživetja njihovih prebivalcev, temveč tudi vprašanje preživetja družbe v pogojih integriranega svetovnega kapitalizma.

Dezinstitucionalizacija

V tem smislu se veliko, tudi na tej okrogli mizi, govori o dezinstitucionalizaciji, o koreniti spremembi velikih institucionalnih sistemov, ki s svojo veliko porabo, neučinkovitostjo, brezosebnostjo ipd. delujejo kot fosili v družbi, ki zahteva gibčnost in prilagodljivost. Vendar pa se termin dezinstitucionalizacija uporablja v več niansiranih pomenih. Na tej okrogli mizi kot tudi že večkrat prej je bil njen pomen skrčen na restrukturiranje odgovorov, na njihovo modernizacijo prilagoditev novemu stanju (ki se pri nas pogosto enači z "uvajanjem tržnega gospodarstva").

Ob konstataciji, da pri govoru o "trgu" ni na prvem mestu uvajanje samih tržnih razmerij, ampak predvsem večanje produkcije, je potrebno postaviti vsaj nekaj vprašanj.

Ali je in na kakšen način je zapiranje (segmentiranje) ljudi v azile ustrezno tržni usmerjenosti družbenega razvoja?

Ali trg s svojim unidimenzionirajočim dejstvom ne predstavlja le privida enakosti, privida, ki temelji na neenakosti informacije, in ali ni tako le ideološka krinka družbenega podrejanja (subjekcije)?

Ob predpostavki, da bo "uvajanje tržnih zakonitosti" pri nas kakor drugje povečalo pas marginalnega prebivalstva, je potrebno pomisliti, ali ne "tržno" razmišljanje povod za nadaljnjo unidimenzionalizacijo posameznih kategorij ne-normalnega prebivalstva in nadaljnjo redukcijo na stigmatizirajoči označevalec?

Ko govorimo o podjetništvu v okviru restrukturiranja in dezinstitutionalizacije odgovorov na socialne probleme, se mi zdi, da je potrebno imeti v mislih zgornja vprašanja. Poznamo namreč že veliko število novih, modernejših oblik, ki obstajajo izven tradicionalnih ustanov (npr. stanovanjske skupine za prebivalce azilov, ki jim je potrebna streha nad glavo, skupine samopomoči za veliko vrst tegob, za katere so doslej obstajali le institucionalni odgovori, oblike vzajemne pomoči itn.) Vendar pa je res, da vse te in druge nove oblike ne zagotavljajo nujno tudi bistveno novih kvalitativnih uslug in odgovorov na potrebe njihovih uporabnikov.

Kot smo že ugotavljali, si namreč glede vprašanja dezinstitutionalizacije stojijo nasproti argumenti učinkovitosti (tako ekonomske kot organizacijsko praktične narave) in etično politični argumenti. Na prvi pogled so si ti argumenti protislovni, saj slonijo argumenti učinkovitosti predvsem na pragmatičnih predpostavkah, medtem ko pa so etični argumenti kategorični. Če naj bi prebivalci azilov živeli med nami, ne pa bili izločeni in zaprti v posebnih ustanovah, je potrebno te ustanove ukiniti in poskrbeti, da bodo ti ljudje lahko živeli med nami.) Vendar je upati, da je to protislovje med tema dvema ravnema le površinskega značaja in da je moč doseči med njimi neko sintezo.

Morda možnost take sinteze obstaja prav na ravni družbenega razvoja, na ravni politike (in estetike). Če vzamemo na primer fenomen stigmatizacije (*Goffman*), smo priča nekemu

stanju subjektivnosti, ki je razcepljeno in sledi dvema tokovoma dojemanja realnosti, kajti stigmatizirani je prisiljen razumeti dogajanja okoli sebe hkrati iz svojega lastnega zornega kota, stigmatizirane identitete, kot tudi s stališča normalnega (v tem smislu so stigmatizirani največji eksperti empirije skupinske dinamike). To pa ne velja tudi za "normalne"; njihova komunikacija s stigmatiziranimi sledi predvsem njihovim stereotipom in iluzijam o naravi stigme (vsakomur, ki je v vsakodnevnem stiku z npr. duševnimi bolniki, je jasno, da je splošno družben stereotip o nevarnosti, ki izhaja iz njihove iracionalnosti, iz trte zvit): Iluzijam in predstavam o stigmi sledijo tudi iluzije in predstave o svoji lastni normalnosti. In te iluzije imajo z realnostjo opraviti ravno toliko, kot imajo z njo opraviti prve. To nas navaja k misli, da je dejanski dialog s stigmatiziranim, z marginalnih nujno potreben za spoznanje svoje lastne realne človeškosti. In prav to je tista vrednost margine in marginalnih (totalnih) ustanov, ki jo je potrebno preudariti.

Konkretni in dejanski dialog z našo lastno marginalizacijo pa je možen le na način singularne obravnave in konkretnih odgovorov posameznih želj in potreb v kontekstu deobjektivizacije, samoorganizacije, kjer se lahko brišejo meje med menjalnimi, uporabnimi vrednostmi in vrednostmi želje.

Zaključki

Sklenil bi rad z naslednjimi tezami:

- dezinstitutionalizacija ni le mogoča, temveč je tudi nujna;
- temeljiti mora na etičnih in politikoestetičnih predpostavkah in ne more biti le sad upravno-tehnične rešitve problema učinkovitosti delovanja tradicionalnih institucij;
- predstavlja naj predvsem konkretne in singularne odgovore na resingularizirane želje in potrebe ljudi namesto standardnih in individualizirajočih odgovorov na standardi-

zirane in posplošene "potrebe" individualiziranih množic;
- vsa prizadevanja za boljšo družbo (npr. "socializem po
meri človeka") in po njeni transformaciji morajo v svojih
programih vsebovati tudi program dezinstytucionalizacije.

Vito Flaker, diplomirani psiholog, Višja šola za socialne
delavce, Šaranovičeva 5, 61000 Ljubljana